

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน คือ การเจริญสติปัฏฐาน ๔ นั่นเอง วิปัสสนากัมมัฏฐาน หมายถึง ที่ตั้งแห่งการกระทำที่เป็นปัจจัยให้เกิดการเห็นแจ้ง การเห็นพิเศษและการเห็นโดยอาการต่างๆ มีความไม่เที่ยง เป็นต้น ภูมิธรรมที่เป็นอารมณ์ของวิปัสสนามี ๖ อย่างคือ ขั้น ๕ आयตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ และปฏิจกสมุปปาท ๑๒ ซึ่งทั้งหมดย่อลงเหลือรูปนาม^๑

การกำหนดรู้ตามอาการนั้น ผู้ปฏิบัติใหม่จำเป็นต้องใช้คำว่า ภาวนาอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นสื่อให้เกิดความตั้งมั่น (ขณิกสมาธิ) คำภาวนาต่างๆ ไม่ควรจะยาวหรือสั้นเกินไป จำนวนพยางค์ที่เหมาะสมสำหรับการกำหนดคือ การใช้อักษรเพียง ๒ พยางค์ ซึ่งช่วงระยะของการกำหนดพอดีกับที่อาการที่สิ้นสุดลง พร้อมทั้งอาการใหม่จะปรากฏขึ้นให้กำหนดครั้งใหม่อีก

หลักการปฏิบัติที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้คือหลักสติปัฏฐาน ๔ หรือการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานซึ่งเป็นเอกายนมรรคที่เป็นวิธีปฏิบัติทางเดียวเท่านั้นดังปรากฏในพระไตรปิฎกไว้ว่า “ทางนี้เป็นทางอันเอกหรือเป็นทางเดียวเท่านั้นเพื่อทำกายาจาใจของสรรพสัตว์ให้บริสุทธิ์เพื่อดับความเศร้าโศกและความคร่ำครวญเพื่อดับความทุกข์กายและความทุกข์ใจเพื่อบรรลุอายุธรรมคืออริยมรรคและเพื่อทำพระนิพพานให้แจ้งทางนี้ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔”^๒ การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นหนึ่งในห้าวิธีของการบรรลุธรรมจากคำสอนของพระพุทธองค์ที่ปรากฏในวิมุตติสูตรหรือวิมุตตายนตะ (เหตุแห่งความหลุดพ้น) วั ๕ ประการ^๓ คือ การฟังธรรม การเข้าใจธรรมเข้าใจธรรมในธรรมนั้นย่อมเกิดปราโมทย์แล้วย่อมเกิดปิติเมื่อใจเกิดปิติการย่อมสงบผู้มีกายสงบแล้วย่อมได้เสวยสุขจิตย่อมตั้งมั่นซึ่งเป็นเหตุให้จิตของผู้ไม่ประมาทมีความเพียรมีใจเด็ดเดี่ยวยอมหลุดพ้นอาสวะที่ได้บรรลุอันเกษมจากโยคะชั้นเยี่ยม การแสดงธรรม เมื่อมิได้ฟังธรรมแต่ได้แสดงธรรมเท่าที่ได้สดับได้ศึกษาเล่าเรียนมาแก่ชนเหล่าอื่นโดยพิสดารเมื่อเข้าใจธรรมเข้าใจธรรมที่แสดงไปย่อมเกิดปราโมทย์เมื่อเกิดปราโมทย์แล้วย่อมเกิดปิติเมื่อใจเกิดปิติการย่อมสงบผู้มีกายสงบแล้วย่อมได้เสวยสุข เมื่อมีสุขจิตย่อมตั้งมั่นซึ่งเป็นเหตุให้หลุดพ้นอาสวะที่ยังไม่สิ้นไปย่อมถึงความสิ้นไปหรือย่อมได้บรรลุธรรม การสาธยายธรรม เมื่อมิได้ฟังธรรมและมีได้แสดงธรรมแต่ได้ทำการสาธยายธรรมเท่าที่ได้สดับได้ศึกษาเล่าเรียนมาโดยพิสดาร

^๑พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต, พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์, ชุด คำวัด, (กรุงเทพมหานคร: วัดราชโอรสาราม, ๒๕๕๘), หน้า ๕.

^๒ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

^๓สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๕๔๑.

เมื่อเข้าใจธรรมเข้าใจธรรมที่สาธยายไปย่อมเกิดปราโมทย์เมื่อเกิดปราโมทย์แล้วย่อมเกิดปิติเมื่อใจเกิดปิติกายย่อมสงบผู้มีกายสงบแล้วย่อมได้เสวยสุขเมื่อมีสุขจิตย่อมตั้งมั่นย่อมหลุดพ้นอาสวะที่ยังไม่สิ้นไป ย่อมถึงความสิ้นไปหรือย่อมได้บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะชั้นเยี่ยม **การพิจารณาธรรม** เมื่อมิได้ฟังธรรมมิได้แสดงธรรมและมีได้สาธยายธรรมแต่ได้ตรึกตรองใคร่ครวญธรรมเท่าที่ได้สดับได้ศึกษาเล่าเรียนมาด้วยเมื่อเข้าใจธรรมเข้าใจธรรมที่ได้พิจารณาย่อมเกิดปราโมทย์เมื่อเกิดปราโมทย์แล้วย่อมเกิดปิติเมื่อใจเกิดปิติกายย่อมสงบผู้มีกายสงบแล้วย่อมได้เสวยสุขเมื่อมีสุขจิตย่อมตั้งมั่นย่อมถึงความสิ้นไปหรือย่อมได้บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะชั้นเยี่ยม **สมาธินิมิตหรือการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน** เมื่อมิได้ฟังธรรมมิได้แสดงธรรมมิได้สาธยายธรรมและมีได้พิจารณาธรรมแต่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาด้วยใจก็ แต่ว่าสมาธินิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งเธอเล่าเรียนมาด้วยดี (การปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ หรือวิปัสสนากัมมัฏฐาน) ทำไว้ใจด้วยดีทรงไว้ด้วยดีแห่งตลอดเมื่อเข้าใจธรรมเข้าใจธรรมที่ได้พิจารณาย่อมเกิดปราโมทย์เมื่อเกิดปราโมทย์แล้วย่อมเกิดปิติเมื่อใจเกิดปิติกายย่อมสงบผู้มีกายสงบแล้วย่อมได้เสวยสุขเมื่อมีสุขจิตย่อมตั้งมั่น ย่อมหลุดพ้นอาสวะที่ยังไม่สิ้นไปย่อมถึงความสิ้นไปหรือย่อมได้บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะชั้นเยี่ยม^๕

ความสำคัญของวิปัสสนาธุระที่ได้ปรากฏในพุทธพจน์ได้กล่าวว่าถึงแม้พุทธบริษัทใดที่ไม่สามารถบำเพ็ญคันถธุระให้สมบูรณ์ได้แต่ก็สามารถบำเพ็ญวิปัสสนาธุระให้สมบูรณ์ได้จนบรรลุเป็นพระอรหันต์จากคำตรัสบอกพระกัมมัฏฐานของพระศาสดาแก่พระมหาปาลเถระ พระพุทธองค์ทรงเน้นพุทธบริษัทให้เน้นการปฏิบัติบูชาด้วยสติปัฏฐาน ๔^๕ ในมหาปริณีพพานสูตร ๔ และพระองค์ตรัสสรรเสริญพระตีสสะเถระกับภิกษุจำนวน ๘๐๐ รูปว่าภิกษุทั้งหลายผู้ใดมีความรักในเราผู้นั้นพึงเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานเช่นกับตีสสะนี้เถิด เพราะชนทั้งหลายทำการบูชาด้วยของหอมและมาลาเป็นต้น ก็ยังไม่เชื่อว่าได้บูชาเราอย่างแท้จริงส่วนหมู่ชนผู้ปฏิบัติธรรมอันสมควรแก่ธรรมคือเจริญกัมมัฏฐานสมควรแก่มรรคผลนิพพานจึงเชื่อว่าได้บูชาเราอย่างแท้จริงดังนี้^๖

การจะเข้าถึงพุทธศาสนาตามหลักคำสอนต้องประกอบด้วยหลักปรีชาปฏิบัติเพื่อเข้าถึงปฏิเวธหากเรียนปรีชาอย่างเดียวแต่ไม่นำเอามาปฏิบัติก็เป็นเพียงความจำเท่านั้นมิใช่การได้ปัญญาที่แท้จริงตามคำสอนของพุทธองค์ปัญญาที่ได้จากวิปัสสนาธุระนี้ยังสามารถนำไปใช้แก่ตนเอง ครอบครัวสังคมการทำงานและเพื่อความสุขในชีวิตประจำวันได้อีกด้วยวิปัสสนาธุระมีความสำคัญมากจากสมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบันโดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับการศึกษาของพระภิกษุสำหรับการเล่าเรียนวิปัสสนาธุระในประเทศไทยแต่เดิมเมื่อครั้งเริ่มจัดตั้งมหาวิทยาลัย สมเด็จพระมหาสมณ

^๕ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๙๙/๑๔๘.

^๕ช.ธ.อ. (ไทย) ๘/๕๔.

^๖ประวัติมหาวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๘๒.

เจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสไม่ทรงที่จะจัดการสอนเพราะหลักปฏิบัติวิปัสสนานั้นไม่มีหลักที่จะสอนไล่ได้คงไว้แต่การสอนปริยัติเท่านั้นโดยมอบหมายให้พระฝ่ายมหานิกายจัดบำรุงเล่าเรียนวิปัสสนาธุระไว้ในการศึกษาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งต่อมาการด้านวิปัสสนาธุระก็ไม่ได้ได้รับความนิยมเท่าที่ควรและขาดการทะนุบำรุง

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การฝึกปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานไม่เป็นที่นิยมและไม่แพร่หลายเป็นกิจกรรมสำคัญภายในวัดความรู้และสถานที่ฝึกปฏิบัติวิปัสสนาธุระของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันยังอยู่ในวงจำกัดจึงเป็นผลให้เกิดภาวะขาดแคลนบุคลากรสำหรับการสอน (พระวิปัสสนาจารย์) และการเผยแผ่วิปัสสนากัมมัฏฐานให้แพร่หลาย ดังนั้นเมื่อคณะสงฆ์ไทยขาดแคลนกองการวิปัสสนาธุระและมาตรฐานที่ถูกต้องในเรื่องวิปัสสนากัมมัฏฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ของแต่ละที่ขึ้นมาเองตามหลักของครูบาอาจารย์ซึ่งมีความหลากหลายและแตกต่างกันบางแห่งก็สอนตรงตามพระไตรปิฎกและบางแห่งก็สอนตามประสบการณ์จากการปฏิบัติของพระอาจารย์โดยมิได้ยึดหลักการตามพระไตรปิฎกแต่ประการใดด้วยรูปแบบการปฏิบัติกัมมัฏฐานในประเทศไทยที่มีหลากหลายจึงเป็นเหตุทำให้พุทธศาสนิกชนอาจเกิดความสับสนในการปฏิบัติและอาจทำให้หลงยึดติดในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานที่ไม่ตรงตามพระไตรปิฎกว่าเป็นสิ่งที่ถูกซึ่งยังความหลงและไม่เจริญทางธรรมให้แก่ตนและพุทธศาสนาดังนั้นจากปัญหาที่เกี่ยวข้องกับพื้นฐานความรู้ในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน

หนทางหนึ่งที่จะคลี่คลายบรรเทาปัญหาและช่วยนำคำตอบมาให้คือการร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการศึกษาทั้งทางทฤษฎีของหลักปฏิบัติและการศึกษารูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานที่ถูกต้องเพื่อเป็นมาตรฐานแก่สังคมไทยจะได้ตระหนักถึงความสำคัญของวิปัสสนา

หลักวิปัสสนากัมมัฏฐานที่สอนอย่างจริงจังเพื่อให้ได้รับความรู้ครบทั้งทฤษฎีและปฏิบัติถึงแม้ทางจะไม่สามารถฝึกสอนให้ผู้ฝึกปฏิบัติได้บรรลุผลผลิตนิพพานภายในระยะเวลาที่ศึกษาได้แต่อย่างน้อยก็เป็นพื้นฐานซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นให้ผู้สนใจไปฝึกปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานเพิ่มเติมต่อไปในภายภาคหน้า

ในการปฏิบัติกัมมัฏฐานหรือสติปัฏฐานให้มีสรณะและศีลเป็นพื้นฐานเบื้องต้นให้ระลึกถึงสรณะทั้ง ๓ สำรวมกาย วาจา ใจ ให้เป็นศีล และเลือกช้อกัมมัฏฐาน คือเลือกช้อปฏิบัติที่จะทำจิตให้เป็นสมาธิ เมื่อได้ช้อกัมมัฏฐาน ให้เริ่มปฏิบัติโดยทำวิตก คือการยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ของสมาธิ หายใจเข้ารู้ หายใจออกรู้ และทำวิจาร์ คือการคอยประคองจิตให้ตั้งในอารมณ์ของสมาธินั้น หายใจเข้าก็ให้อยู่กับลมหายใจเข้า หายใจออกก็ให้อยู่กับลมหายใจออก หากว่าจิตออกไปเมื่อใดก็นำเข้ามาตั้งไว้ใหม่ คอยประคองไว้ใหม่ หน้าที่ของผู้ปฏิบัติต้องให้จิตเข้ามาตั้งและดำรงอยู่อย่างนี้ จะทำให้จิตรวมกันตั้งอยู่ได้ดีไม่ต้องคอยจับอารมณ์ ตอนนี้เรียกว่า อุเบกขา คือการเพ่งดูเข้ามาข้างในจิตซึ่งสงบตั้งมั่นรู้เห็นอยู่ที่จิตสงบตั้งมั่น อยู่นิ่งเฉยๆ ไม่ต้องทำอะไร ใช้อุเบกขารักษาจิตไว้ในกัมมัฏฐาน ชั้นของสมาธิจะขึ้นไปเอง สมหลายใจจะละเอียด กายสังขารปรากฏและสงบเป็นกายานุปัสสนา เมื่อจิตรู้กายสังขาร

แล้วจะเกิดปิติปราโมทย์ ให้กำหนดรู้ทั่วถึงปิติให้รู้ทั่วถึงสุข รู้ทั่วถึงจิตตสังขารและระงับจิตตสังขาร ขึ้นนี้เป็นเวทนานุปัสสนา ขึ้นต่อไปเป็นจิตตานุปัสสนา ให้คอยห้ามจิตไม่ให้ติด ไม่ให้พะวักพะวง เมื่อมีนิमितหรือวิปัสสนูปกิเลสเกิดขึ้น คอยเปลื้องจิตและนำจิตมาตั้งไว้ในอารมณ์ของสมาธิต่อไป จะทำให้เป็นจิตควรแก่งาน นำมาปฏิบัติธรรมานุปัสสนาต่อ โดยเริ่มจากการพิจารณารูปธรรม นามธรรมว่าไม่เที่ยงคือ อนิจจานุปัสสนา เมื่อได้อนิจจานุปัสสนาก็ได้วิราคะคือความสิ้นติดใจยินดีต่อกันไป ให้กำหนดดูวิราคะว่าเป็นอย่างนี้เกิดขึ้นในจิต เมื่อเกิดวิราคะแล้วนิโรธความดับก็จะบังเกิดขึ้นติดต่อกันไปเอง เป็นความดับทุกข์ จิตจึงเป็นจิตที่พ้นทุกข์ เป็นจิตที่ปลอดโปร่งจากทุกข์ทั้งหมด ให้กำหนดดูนิโรธต่อให้มากขึ้นอาจจะเห็นสิ่งที่ละไม่ยึดถือนั้นไหลขึ้นมาอีก ต้องตัดใจละออกไป แล้วก็เล่นออกไปไม่พะวงลงเลใจ ในชั้นธรรมานุปัสสนานี้ เป็นการปฏิบัติละอภิชฌาคือความยินดี โทมนัสคือความยินร้ายด้วยปัญญา เป็นยอดของสติปัฏฐาน ก็เป็นอันว่าสิ้นธุระของ สติปัฏฐาน^๗

การปฏิบัติพระกัมมัฏฐานในทางพระพุทธศาสนานั้น มีหลายวิธีด้วยกันแต่พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท มีความเชื่อและยอมรับแนวการปฏิบัติพระกัมมัฏฐานตามที่ปรากฏหลักฐานอยู่ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาว่าเป็นวิธีที่ถูกต้องตามคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งแบ่งเป็น ๒ วิธี คือ สมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน จิตจะมีสมาธิเกิดขึ้นมาเองได้โดยไม่ต้องกังวลกับสมถกัมมัฏฐาน ใช้ได้กับบุคคลทุกจริต และสามารถสำรวจผลการปฏิบัติได้จากโสฬสญาณ (ญาณ ๑๖) ซึ่งเป็นเครื่องวัดถึงความเจริญก้าวหน้าของการปฏิบัติ

หัวข้อใหญ่ในการปฏิบัติโดยสรุปแล้ว ประกอบด้วยสิ่งที่ถูกกำหนดคืออารมณ์ อาการของการกำหนด และผลที่เกิดขึ้น อารมณ์สำหรับกำหนดมี ๒ อย่าง คือ ลมหายใจและอิริยาบถ ส่วนอาการของการกำหนดแจกได้ ๑๐ ประการ คือ กำหนดโดยความเป็นอารมณ์, กำหนดนามรูป, กำหนดอาการเกิด-ดับ, กำหนดโดยความเป็นของไม่เที่ยง, กำหนดโดยความเป็นทุกข์, กำหนดโดยความเป็นอนัตตา, กำหนดเป็นวิราคะ-จางกาย, กำหนดเป็นนิโรธ-ความดับ, กำหนดความเป็นปฏิสนธิ-สละคืน, กำหนดความเป็นสุญญตา-หมดแล้ว ตัวตนว่างจากสิ่งทั้งปวง ส่วนผลที่เกิดขึ้นท่านอธิบายว่า เกิดจากของแต่ละสิ่งที่ถูกกำหนดและอาการกำหนด ๑๐ อาการ จะเกิดญาณตั้งร้อยตั้งพันตั้งหมื่นตั้งแสนก็ได้ แล้วแต่จะเอาอะไรมากำหนด การกำหนดเป็นญาณทุกชนิด แต่สงเคราะห์ให้สั้นเข้า ก็เหลือแค่ธัมมัญญิตินาญ กับนิพพานญาณ ผลที่เกิดขึ้นหรือญาณนี้มีทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ต้องสังเกตศึกษาจึงจะเห็นก็มี เห็นได้ต่างๆ ก็มี^๘

^๗พระศรีวรญาณ (บุญชิต ญาณสวโร, ป.ธ.๙), “หลักการปฏิบัติพระกัมมัฏฐานในพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๐๑-๓๒๐.

^๘พุทธทาสภิกขุ, *วิธีฝึกสมาธิวิปัสสนา ฉบับสมบูรณ์*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุนทรสาสน์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓.

การที่จะปฏิบัติได้ถูกต้องจะต้องศึกษาให้รู้เข้าใจจากคัมภีร์ที่บันทึกรวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ได้รับการถ่ายทอดนำสืบกันมาโดยพระสาวกทั้งหลาย และคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ที่พระสารีบุตรแสดงไว้ได้รับการยอมรับว่า เป็นคัมภีร์เล่มแรกสำหรับผู้ปฏิบัติกัมมัฏฐาน พระสารีบุตรผู้แต่งคัมภีร์นี้ได้อธิบายความด้วยนัยและอรรถอย่างวิจิตรลึกซึ้งรวม ๓๐ เรื่อง หรือ ๓๐ กถา ในแต่ละกถามีเป้าหมายตรงกัน คือเพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้แตกฉานในอรรถในธรรม ในนิรุตติ และในปฏิภาณ วิธีการอธิบายของท่านคือ บทที่เป็นพุทธวจนะหรือภาสิตของพระอานนท์ท่านจะอ้างที่มาไว้ด้วย ส่วนที่เป็นของท่านจะไม่อ้างไว้ ต่อจากนั้นท่านจะอธิบายขยายความในส่วนที่พระพุทธเจ้ามิได้ทรงอธิบายไว้ ทั้งด้านอรรถและพยัญชนะได้อย่างผสมกลมกลืนสอดคล้องกับที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง เมื่อผู้ปฏิบัติศึกษาเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติของตนซึ่งมีความมั่นใจว่าจะไม่ผิดจากหลักการและยังเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญแพร่หลายยิ่งขึ้นไป^๔

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวทางการปฏิบัติของพระภิกษุชุตติโก วิ. (สุรศักดิ์ เขมรสี) ตามเอกสารและเคยไปปฏิบัติ และท่านมีพุทธศาสนิกชนนับถือเป็นจำนวนมากทั้งประชาชนทั่วไป พร้อมทั้งข้าราชการ ซึ่งต่างก็ยอมรับนับถือพระภิกษุชุตติโก วิ. (สุรศักดิ์ เขมรสี) ว่าเป็นพระภิกษุสงฆ์ที่มีความประพฤติปฏิบัติที่เป็นไปในแบบของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นบุคคลที่หาได้ยาก และท่านมีปฏิปทาที่มีความประพฤติดีประพฤติชอบตามแนวทางขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้นำกระบวนการของวิปัสสนากัมมัฏฐานมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา และได้ริเริ่มพัฒนาวัดให้เจริญรุ่งเรืองไปตามลำดับเรื่อยมาจนทำให้วัดมเหยงคณ์ มีชื่อเสียงแพร่หลายออกไปเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาผลของรูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของพระภิกษุชุตติโก วิ. (สุรศักดิ์ เขมรสี) ตลอดถึงชีวประวัติ หลักการปฏิบัติ การให้ความช่วยเหลือสังคมสงเคราะห์ต่างๆ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนเป็นที่น่าเลื่อมใส ตลอดจนแนวทางการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของท่านล้วนเป็นเรื่องที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง ถือว่าชีวิตของท่านนั้นได้เสียสละทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นความสนุกสนาน การครองเรือน การเที่ยวเล่น การใช้ชีวิตอย่างคลุกคลี แล้วหันมาบวชเพื่อศึกษาทางพระพุทธศาสนาเพื่อยกระดับจิตใจของตนให้อยู่เหนือความครอบงำของอำนาจแห่งกิเลสตัณหาต่างๆ เช่น ความอยากได้ ความอยากมี และอยากเป็น มาเป็นผู้ที่มีความสันโดษ

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยเกิดแรงดลใจที่จะศึกษาหลักการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานของพระภิกษุชุตติโก วิ. (สุรศักดิ์ เขมรสี) เพื่อประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนผู้สนใจในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยนำเสนอเป็นงานเชิงวิชาการ จะได้นำไปประยุกต์ใช้ให้ถูกต้องในชีวิตประจำวันสืบไป

^๔ เสนาะ ผดุงฉัตร, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์อานาปานัสสติกถา”, ในคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๐.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของพระภิกษุชานุกูณ วิ.
(สุรศักดิ์ เขมรสี)
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาผลของรูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานที่มีต่อพุทธศาสนิกชนที่
ปฏิบัติตามแนวทางของพระภิกษุชานุกูณ วิ. (สุรศักดิ์ เขมรสี)

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ หลักการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็น
อย่างไร
- ๑.๓.๒ สำนักปฏิบัติธรรมของพระภิกษุชานุกูณ วิ. (สุรศักดิ์ เขมรสี) วัดมเหยงคณ์ มี
รูปแบบการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานอย่างไร
- ๑.๓.๓ ผลของรูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานที่มีต่อพุทธศาสนิกชนที่ปฏิบัติตาม
แนวทางของพระภิกษุชานุกูณ วิ. (สุรศักดิ์ เขมรสี) เป็นอย่างไร

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

เพื่อให้เข้าใจความหมายของคำบางคำให้ตรงกัน จึงกำหนดความหมายของศัพท์เฉพาะที่
ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ไว้ดังนี้

การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน หมายถึง การปฏิบัติภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือ
พิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม

การเจริญสมถกัมมัฏฐาน หมายถึง การปฏิบัติให้จิตเกิดความสงบ ตั้งมั่นในอารมณ์เพียง
อย่างเดียว เพื่อให้ได้ฌานสมาธิ อุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิ

การเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน หมายถึง การฝึกฝนอบรมปัญญาให้เกิดความเห็นแจ้งรู้ชัด
สิ่งทั้งหลายตรงต่อสภาวะของมัน คือให้เข้าใจตามความเป็นจริง หรือตามที่สิ่งเหล่านั้นมันเป็นของมัน
เอง เห็นโดยวิเศษ การเห็นแจ้ง การเห็นด้วยอาการต่างๆ และยังเป็นปัญญาที่เข้าไปเห็นแจ้งรูปนาม
พระไตรลักษณ์ให้ถอนความหลงผิดรู้ผิด และเป็นการฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความเห็นแจ้งรู้ชัดสภาวะ
ของสิ่งทั้งหลาย อริยสัจ และมรรค ผล นิพพาน

การเจริญสมถกัมมัฏฐาน หมายถึง การฝึกอบรมจิต ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่
ของจิต ความตั้งมั่น ความไม่ซัดส่าย เป็นอุปายหรือวิธีการที่ทำให้จิตเกิดความสงบ เรียกอีกอย่างหนึ่ง
ว่าวิธีการที่ทำให้จิตเกิดสมาธิ มุ่งให้เกิดความสงบที่เป็นโลกียะ คือ ความสงบในโลก โดยเอาฌาน
เพื่อให้ได้โลกียะ

พระภาวนาเพชรคุณ วิ. (สุรศักดิ์ เขมรสี) หมายถึง พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ พระภาวนาเพชรคุณ วิ. (สุรศักดิ์ เขมรสี) เจ้าอาวาสวัดมเหยงคณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การสอบอารมณ์ หมายถึง การตรวจสอบจิตของผู้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานว่ามีความถูกต้องตามหลักวิปัสสนาญาณ ๑๖ ขึ้นหรือไม่ อย่างไร สอบโดยพระวิปัสสนาจารย์ เพื่อป้องกันความวิปลาดอันจะเกิดในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน

สติปัฏฐาน หมายถึง ที่ตั้งแต่การเจริญสติ ๔ ประการ ได้แก่ กาย เวทนา จิตและธรรม อันเป็นที่ตั้ง ที่ระลึกแห่งการฝึกฝน อบรมจิตให้เกิดสติรู้ตาม

วิปัสสนาจารย์ หมายถึง อาจารย์ผู้ให้คำแนะนำควบคุมวิธีปฏิบัติ และฝึกสอนกัมมัฏฐานให้กับผู้เข้าปฏิบัติ

ผลของรูปแบบการปฏิบัติ หมายถึง ขบวนการที่จัดลำดับของการปฏิบัติไว้เป็นหลักการมีขั้นตอนและวิธีการตามความเหมาะสมเพื่อใช้ในการสอนให้กับผู้ปฏิบัติธรรม

รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน หมายถึง ลำดับขั้นตอนของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ มี ๕ ขั้นตอน คือ กำหนดรู้บัญญัติ กำหนดรู้ปรมาัตถ์ กำหนดรู้ปรมาัตถ์ทั่วไป รู้ ละ วาง วิมุตติ

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องการศึกษาผลของรูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของพระภาวนาเพชรคุณ วิ. (สุรศักดิ์ เขมรสี) ครั้งนี้ มีเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งมีประเด็นที่ผู้วิจัยทำการศึกษาดังต่อไปนี้

ก. เอกสาร

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถร) ได้อธิบายการเจริญวิปัสสนาไว้ว่า “ผู้เจริญวิปัสสนาพึงเจริญสติระลึกถึงรูปปรมาัตถ์ (สภาวะที่มีอยู่จริง) เท่านั้น ไม่ควรใส่ใจต่อบัญญัติ (สภาวะที่ไม่มีอยู่จริง) แม้ในปรมาัตถ์ก็ควรกำหนดรู้สภาวะที่เป็นโลกียธรรมคือธรรมฝ่ายโลก หมายถึง จิต เจตสิก และรูป^{๑๐}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) แสดงหลักปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาไว้ในหนังสือพุทธธรรมว่า โดยสาระสำคัญหลักสติปัฏฐาน ๔ บอกให้ทราบว่ามีจุดที่ควรใช้สติกำกับดูแลทั้งหมดเพียง ๔ แห่งเท่านั้นเอง คือ ร่างกายและพฤติกรรมของกาย ๑ เวทนา คือความรู้สึกสุขทุกข์ต่างๆ ๑ ภาวะจิตที่เป็นไปต่างๆ ๑ ความคิดนึกไตร่ตรอง ถ้าดำเนินชีวิตโดยมีสติคุ้มครอง ณ จุดทั้ง ๔ นี้แล้ว

^{๑๐}สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถร, ป.ธ.๙), ศาสตราจารย์พิเศษ, **อริยวังสปฏิทา ปฏิปทา** อันเป็นวงศ์แห่งพระอริยเจ้า, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๗.

ก็จะช่วยให้เป็นอยู่อย่างปลอดภัยไร้ทุกข์ มีความสุขผ่องใส และเป็นปฏิปทานำไปสู่แจ้งอริยสัจธรรม มนุษย์เป็นผู้ที่สามารถฝึกอบรมและพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา และดำเนินชีวิตให้ตั้งงามโดย ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ จนบรรลุเป้าหมายสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้”^{๑๑}

พระภัททนต์ อาสภมหาเถระ อัครมหาภิกษุญาณาวจรียะ แสดงแนวทางการปฏิบัติ วิปัสสนาภาวนาไว้ในหนังสือ วิปัสสนาภาวนาที่ปณีตกว่า หลักในการเจริญวิปัสสนาภาวนานั้น พึงเริ่มแต่สิ่งที่เห็นได้ง่ายและชัดต่อรูป ในอารมณ์ที่กำหนดนั้น นามเป็นอารมณ์ที่ละเอียดประณีต เห็นได้ยาก ยิ่งกว่ารูป ดังนั้นในระยะเริ่มแรกของวิปัสสนาภาวนาญาณิกบุคคล พึงให้กำหนดรูปก่อน^{๑๒}

พระคันธสาราภิกขุ ได้เขียนหนังสือชื่อว่า ส่องสภาวะธรรม มีเนื้อหาสำคัญคือการรู้เห็น ด้วยสติเป็นการหยั่งเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง (ยถาภูยาตญาณ) ไม่ใช่เนืองภาพตามทฤษฎีเช่น ขณะยกเท้ามีลักษณะความเบาของธาตุไฟ ผู้ปฏิบัติธรรมต้องรู้เห็นสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นจริงไม่ใช่เนืองให้ รู้สึกเบา เพราะการนึกเป็นเพียงจินตนาการไม่ใช่การเห็นประจักษ์ การรู้เห็นสภาวะธรรมนั้นต้องอาศัย กระบวนการปฏิบัติที่ผ่อนคลายเป็นธรรมชาติเพราะเมื่อร่างกายผ่อนคลายแล้วจิตก็จะค่อยๆ สงบลง^{๑๓}

ข. วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

พระพงษ์สิทธิ์ พาหิโย (เทพอารินันท์) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาหลักธรรมในอนุปทสูตรกับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา” จากการศึกษาพบว่า การบรรลุธรรมไปตามลำดับบทของ พระสารีบุตร โดยหลักธรรมที่ปรากฏในอนุปทสูตรคือ สภาวะธรรมที่ปรากฏในรูปฌานและอรุณฌาน เมื่อสงเคราะห์สภาวะธรรมเหล่านั้นเข้าในอารมณ์ของวิปัสสนา ก็คือขั้น ๕ หรือรูปนาม

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาที่ปรากฏตามคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คือ การปฏิบัติ เพื่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งในรูปนามตามความเป็นจริง ซึ่งอารมณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนาคือ วิปัสสนาภูมิ ๖ หรือรูปนามและวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาก็คือการเจริญสติปัฏฐาน โดยเป็นการพิจารณาเห็นกายในกาย การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา การพิจารณาเห็นจิตในจิต และการพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ซึ่งการกำหนดรู้ในฐานทั้ง ๔ นี้เป็นการกำหนดวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน เป็นการกำหนดรู้ สภาวะธรรมในองค์ฌาน คือ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาแบบสมถยานิกะ เป็นการยกจิตออกจากฌาน

^{๑๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **แก่นแท้พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๖๓-๖๔.

^{๑๒}พระภัททนต์ อาสภมหาเถระ อัครมหาภิกษุญาณาวจรียะ ดร., **วิปัสสนาภาวนาที่ปณีตกว่า ฉบับพิมพ์รวมเล่มใน ๑๐๐ ปี อัครมหาภิกษุญาณาวจรียะ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๕๔), หน้า ๒๓๑.

^{๑๓}พระคันธสาราภิกขุ, **ส่องสภาวะธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า

แล้วพิจารณาองค์ฌานโดยความเป็นพระไตรลักษณ์ พิจารณาเห็นสภาวธรรมที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปนั้น เป็นการกำหนดวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน โดยสังเคราะห์เข้าในหมวดเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานและหมวดธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน^{๑๔}

สังวร แจ่มนคร ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาหลักวิธีอบรมจิตและเจริญปัญญาในมหาสังจกสูตร” จากการศึกษาพบว่า การอบรมจิต เป็นวิธีฝึกจิตให้สงบระงับจากนิรณด้วยอำนาจของสมาธิ คือ อุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิ ซึ่งเกิดพร้อมกับองค์ฌาน ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา ชื่อว่า จิตตวิสุทธิ เพราะมีความบริสุทธิ์เป็นพิเศษ คือปราศจากนิรณธรรมอันเนื่องมาจากสมถภาวนา

ในการปฏิบัติวิปัสสนามีหลักและวิธีการปฏิบัติแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ประเภทที่ใช้สมถะเป็นบาทฐานในการเจริญวิปัสสนา ผู้ปฏิบัติเจริญสมถะให้สมาธิเกิดขึ้นก่อน จนถึงขั้นอัปปนาสมาธิ เมื่อองค์ฌานรู้เห็นรูปนามอย่างชัดเจน คือ นามรูปปริจเฉทญาณ เป็นต้น จนกระทั่งบรรลุมรรคญาณและผลญาณในที่สุด เรียกว่า เจโตวิมุตติ หรือสมถยานิก

อีกประเภทหนึ่ง ผู้ปฏิบัติเริ่มเจริญวิปัสสนา โดยกำหนดรู้สภาวธรรมที่เป็นรูปนามทันทีขณิกสมาธิที่เกิดขึ้นเป็นสมาธิที่ตั้งมั่นอยู่ในช่วงที่จิตอยู่ในขณะที่กำหนดเท่านั้น องค์ฌานที่เกิดขึ้นขณะที่สมาธิมีกำลังกล้าแข็งสามารถข่มนิรณได้ก็จะเกิดวิปัสสนาญาณรู้เห็นรูปนามอย่างชัดเจน คือ นามรูป ปริจเฉทญาณ เป็นต้น จนกระทั่งบรรลุมรรคญาณและผลญาณในที่สุด เรียกว่า ปัญญาวิมุตติ หรือวิปัสสนายานิก^{๑๕}

พระทองศักดิ์ ปภาโต (ปิยะสุข) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษารูปนามตามที่ปรากฏในไตรลักษณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา” จากการศึกษาพบว่า ไตรลักษณ์ คือ สามัญลักษณ์ ว่าโดยความเป็น อนิจจัง ความไม่เที่ยง ทุกขัง ความเป็นทุกข์ อนัตตา ความเป็นของมิใช่ตัวตนไม่บังคับบัญชาได้ เป็นธรรมชาติ เป็นภาวะที่ทรงตัวอยู่โดยธรรมดา เป็น ธรรมฐิติ เรียกว่า ธรรมนิยาม คือ กฎของธรรมชาติ

วิปัสสนา คือ การปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งในรูปนาม โดยความเป็นไตรลักษณ์ องค์ธรรมของวิปัสสนาภาวนา คือ ปัญญาเจตสิกธรรม สามารถเกิดขึ้นได้โดยอารมณ์ของวิปัสสนา คือ ขั้น ๕ आयตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ ปฏิจสงมุขปาท ๑๒ อริยสัจ ๔ กล่าวโดยสังเคราะห์ คือ รูป นาม สภาวะของรูป หมายถึง สภาวะที่ต้องแตกสลาย เมื่อกระทบกับวิโรธิปัจจัย ไม่สามารถ

^{๑๔}พระพงษ์สิทธิ์ พาหิโย (เทพอารินันท์), “ศึกษาหลักธรรมในอนุปทสูตรกับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๕}สังวร แจ่มนคร, “ศึกษาหลักวิธีอบรมจิตและเจริญปัญญาในมหาสังจกสูตร”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

รับรู้อารมณ์ได้ในขั้น ๕ รูปทั้งหมดจัดเป็นรูป สภาวะของนาม หมายถึงสภาวะที่เข้าไปรับรู้อารมณ์ในขั้น ๕ คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จัดเป็นนาม ในการปฏิบัติวิปัสสนาโดยการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เพื่อให้สติไปตั้งมั่นในกาย เรียกว่า กายานุปัสสนา กายานุปัสสนา จัดเป็นรูป เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา จัดเป็นนาม ธรรมานุปัสสนา เป็นได้ทั้งรูปและนาม^{๑๖}

พระทรงยศ ยสโร (ตั้งจิตพิทักษ์กุล) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาการปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผลในปุนณเวทาสสูตร” จากการศึกษาพบว่า ปุนณเวทาสสูตรเป็นโอวาทของพระพุทธองค์ที่แสดงแก่พระปุลณะมีเนื้อหาหลักธรรมสำคัญ คือ ขั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ อริยสัจ ๔ วิชชา ๓ สำหรับการปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผลที่ปรากฏในปุนณเวทาสสูตรนั้น ท่านพระปุลณะท่านได้เจริญสมณะก่อนที่จะเจริญวิปัสสนา เรียกว่า สมถยานิก จนจิตเข้าถึงฌานได้บรรลุวิชชา ๓ โดยอาศัยสมณะเป็นบาทฐานในการเจริญวิปัสสนาและได้กำหนดอายุตนะเป็นอารมณ์ในการเจริญวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เพราะอายุตนะเป็นภูมิหนึ่งของวิปัสสนา^{๑๗}

เมธี เมธีสถิตนันท ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การเข้าถึงพระรัตนตรัยในปฐมสมณานิสกาสสูตร” จากการศึกษาพบว่า เจ้าสรณานิศาภยะที่พระพุทธเจ้าปรารภถึงนั้น เป็นผู้เข้าถึงพระรัตนตรัย โดยอาศัยพระรัตนตรัยเป็นบาทฐานในการปฏิบัติด้วยจิตตูปบาทในการบรรลุธรรมตรงตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงไว้ คือ หลักธรรมทั้งหลายล้วนรวมลงในอริยสัจ ๔ เพียงแต่ท่านใช้หลักสมณะนำหน้าการปฏิบัติวิปัสสนา เรียกว่า สมถยานิก^{๑๘}

พระมหาสามารถ อริจิตโต (มนัส) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาการบรรลุธรรมด้วยการเจริญอานาปานสติในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” จากการศึกษาพบว่า การบรรลุธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท คือ การบรรลุโลกุตตรธรรม ๔ รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔ ในขณะมรรคจิตตามกำลังของมรรค สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ โดยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา เจริญสมณะและวิปัสสนาตามหลักการเจริญสติปัฏฐาน ๔ คือ การกำหนดรู้รูปและนามให้เห็นเป็นไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง เมื่อวิปัสสนาญาณแก่กล้า

^{๑๖}พระทองศักดิ์ ปภาโต (ปิยะสุข), “ศึกษารูปนามตามที่ปรากฏในไตรลักษณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๗}พระทรงยศ ยสโร (ตั้งจิตพิทักษ์กุล), “ศึกษาการปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผลในปุนณเวทาสสูตร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๘}เมธี เมธีสถิตนันท, “ศึกษาวิเคราะห์การเข้าถึงพระรัตนตรัยในปฐมสมณานิสกาสสูตร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

ดำเนินตามวิปัสสนา วิธีผู้ปฏิบัติสามารถรู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔ สามารถละสังโยชน์และอนุสัยได้ตามกำลังของมรรค บรรลุมรรค ผลนิพพาน สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา^{๑๙}

พระมหาสุธน ยสสิโล (ผลชอบ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องวิปัสสนากัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนา” จากการศึกษพบว่า วิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นคำสอนแนวปฏิบัติทางด้านจิต เพราะในร่างกายของมนุษย์เรามีใจเป็นใหญ่มีใจเป็นหัวหน้า ทุกสิ่งทุกอย่างสำเร็จจากใจ เมื่อบุคคลตั้งใจไว้ดีแล้ว ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นชนชาติใด อยู่ในประเทศใด ใช้ภาษาใด เป็นคนมีฐานะร่ำรวยหรือเป็นคนยากจน เมื่อปรารถนาความสุข ความสงบที่แท้จริงแล้ว ไม่ต้องไปแสวงหาที่ไหนใด ค้นหาได้ภายในจิตใจของเราเอง เพราะความทุกข์หรือความสุขเกิดขึ้นจากใจทั้งนั้น ดังนั้นพระพุทธเจ้าซึ่งมีพระประสงค์ที่จะให้สังคมมนุษย์พ้นจากความทุกข์และให้ได้รับความสุขสงบทั้งทางกายและทางใจ จึงได้ทรงประกาศคำสอนแนวปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานไว้ เพื่อบรมจิตของมนุษย์ให้สงบระงับจากความชั่ว บรรลุความดีและความบริสุทธิ์ผ่องใสแห่งจิต^{๒๐}

พระมหาประเสริฐ มนต์เสวี (พรหมจรรย์) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หลักปฏิบัติอานาปานสติภาวนา เฉพาะกรณีคำสอนพุทธทาสภิกขุ” จากการศึกษพบว่า การสอนหลักปฏิบัติ อานาปานสติ ภาวนาของท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านสอนสอดคล้องกับหลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา แต่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ชั้นรายละเอียด เช่น ปฏิสัมภิทามรรค วิสุทธิมรรค อรรถกถาฎีกา โดยที่ท่านได้ประมวลหลักธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักปฏิบัติ อานาปานสติภาวนา อันมีอยู่อย่างกระจัดกระจายในคัมภีร์พุทธศาสนา มาจัดเป็นหมวดหมู่ที่สอดคล้องกัน และตีความหลักธรรมนั้นๆ โดยยึดการนำหลักอานาปานสติภาวนาที่มีมาในคัมภีร์มาประยุกต์สู่การปฏิบัติจริงในยุคปัจจุบัน เน้นย้ำให้ผู้ปฏิบัติเข้าใจชัดว่าการเจริญวิปัสสนาด้วยสติปัฏฐาน ๔ ที่สมบูรณ์แบบและให้ประสบผลสูงสุดก็คือการเจริญอานาปานสติภาวนาให้ครบถ้วนทั้ง ๑๖ ขั้นนั่นเอง^{๒๑}

วัชร ทอมมอญ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการปรึกษาเพื่อลดความเครียดของผู้ติดเชื้อเอชไอวีในโครงการของโรงพยาบาลบำรุงราชนราตุร ” จากการศึกษพบว่า ในเบื้องต้น การเจริญสติปัฏฐาน ๔ เพื่อประโยชน์ของตนเองและช่วยเหลือ

^{๑๙}พระมหาสามารถ อธิจิตโต (มนัส), “ศึกษาการบรรลุธรรมด้วยการเจริญอานาปานสติในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๐}พระมหาสุธน ยสสิโล (ผลชอบ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องวิปัสสนากัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต**, สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๑}พระมหาประเสริฐ มนต์เสวี (พรหมจรรย์), “ศึกษาวิเคราะห์หลักปฏิบัติอานาปานสติภาวนา เฉพาะกรณีคำสอนพุทธทาสภิกขุ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า บทคัดย่อ.

เกื้อกูลผู้อื่นที่ประสบความสำเร็จให้พ้นทุกข์ และที่มีความสุขแล้วให้สุขยิ่งขึ้นไป ซึ่งสอดคล้องกับคำว่า กล่าวไว้ว่า สติปัฏฐาน ๔ คือ การปฏิบัติเพื่อให้สามารถเฝ้าดูปรากฏการณ์ในธรรมชาติของตนเอง ซึ่งก่อให้เกิดวิธีการคิดที่ไม่ก่อความทุกข์กับตนเองเพิ่มขึ้น โดยในมหาสติปัฏฐานสูตรและ อานาปานสติสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่สำคัญซึ่งเน้นเรื่องสติที่จะนำไปสู่สมาธิและปัญญา เมื่อใดก็ตามที่แลเห็นสภาพตามความเป็นจริงของชีวิต ไม่ตกอยู่ในอิทธิพลของความกลัว และกิเลส อิสระภาพทางจิต ก็จะเกิดขึ้นและจะสามารถช่วยผู้อื่นได้มากขึ้นด้วย

สติปัฏฐาน ๔ เป็นวิธีการปฏิบัติที่ใช้สติเป็นที่ตั้ง และนำเทคนิคการมีสติในปัจจุบัน ซึ่งมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งส่งผลต่อการลดความเครียด โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความกังวลคร่ำครวญถึงอดีตที่ผ่านมาและกังวลถึงอนาคตที่ยังไม่มาถึง^{๒๒}

แม่ชีระวีวรรณ ธมมจารินี (งานวิสุทธิพันธ์) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาสภาวะธรรมของผู้เข้าปฏิบัติวิปัสสนาสติปัฏฐาน ๔ ณ สำนักวิปัสสนากัมมัฏฐาน วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร” จากการศึกษาพบว่า การแก้สภาวะธรรมของผู้เข้าปฏิบัติธรรมโดยการถามตอบสอบถามอารมณ์ระหว่าง พระวิปัสสนาจารย์กับผู้ปฏิบัติจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ต้องมีแบบที่ถูกต้องและประสบการณ์ คำแนะนำวิธีการต่างๆ ของวิปัสสนาจารย์ จากการถามตอบสอบถามอารมณ์ จากการสังเกตครูบาอาจารย์ ที่มีประสบการณ์ จากการเรียนรู้ทั้งปฏิบัติ ปรีชาญาณ มีผลและเป็นประโยชน์ต่อวิปัสสนาจารย์รุ่นหลัง รวมทั้งผู้ปฏิบัติที่ไม่มีโอกาสได้พบครูบาอาจารย์ผู้สอบถามอารมณ์ที่ถูกต้อง^{๒๓}

๑.๖ ขอบเขตของการวิจัย และวิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และวิจัยภาคสนาม (Field Research) ซึ่งมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑.๖.๑ ขอบเขตเนื้อหา

การวิจัยนี้ มุ่งศึกษาถึงวิปัสสนากัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ ความหมาย วิปัสสนากัมมัฏฐาน ประเภทของสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานในพระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา ปกรณวิเสสและคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง ฉบับแปลเป็นภาษาไทยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ธรรมที่เป็นอุปสรรคและเกื้อกูลต่อวิปัสสนากัมมัฏฐาน มูลเหตุให้เกิดมหาสติปัฏฐานสูตร มหาสติปัฏฐานสูตรโดยพิสดาร อานิสงส์แห่งมหาสติปัฏฐาน ๔ การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตาม

^{๒๒} วัชร ทอมนอญ, “การศึกษาการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการปรึกษาเพื่อลดความเครียดของผู้ติดเชื้อเอชไอวีในโครงการของโรงพยาบาลบำรุงราษฎร์นครราชสีมา”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร มหาบัณฑิต*, สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๑), หน้า ๕๖.

^{๒๓} แม่ชีระวีวรรณ ธมมจารินี (งานวิสุทธิพันธ์), “ศึกษาสภาวะธรรมของผู้เข้าปฏิบัติวิปัสสนาสติปัฏฐาน ๔ ณ สำนักวิปัสสนากัมมัฏฐาน วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔.

แนวทางของพระภวนาเขมคุณ วิ. (สุรศักดิ์ เขมรสี) หลักการและวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานของพระภวนาเขมคุณ วิ. (สุรศักดิ์ เขมรสี) ผลของวิปัสสนากัมมัฏฐานที่มีต่อพุทธศาสนิกชนที่เข้ามาปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ณ วัดมเหยงคณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑.๖.๒ ขอบเขตด้านประชากร พื้นที่ศึกษาและระยะเวลาในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ได้รวมเอาการศึกษาในลักษณะกรณีศึกษา (Case study) ทั้งจากเอกสารและสิ่งตีพิมพ์พร้อมกับการสัมภาษณ์จากกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งได้ฟังคำสั่งสอนและปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของพระภวนาเขมคุณ วิ. (สุรศักดิ์ เขมรสี) ด้วยการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์หาข้อสรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะในครั้งต่อไป

๑.๖.๒.๑ ประชากรที่ศึกษา ได้แก่

๑. พระสงฆ์ จำนวน ๕ รูป
๒. อุบาสก จำนวน ๕ คน
๓. อุบาสิกา จำนวน ๕ คน

๑.๖.๒.๒ พื้นที่ศึกษา ได้แก่

๑. สำนักวิปัสสนากัมมัฏฐานวัดมเหยงคณ์ ตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
๒. ชุมชนตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑.๖.๒.๓ ระยะเวลาในการวิจัย

เริ่มตั้งแต่ มกราคม ๒๕๕๘ ถึง ธันวาคม ๒๕๕๘ โดยการลงพื้นที่ด้วยตนเองพร้อมด้วยแบบสัมภาษณ์ เทปบันทึกเสียง และกล้องถ่ายรูป

๑.๖.๒.๔ วิธีดำเนินการวิจัย

๑. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องในชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ จากคัมภีร์พระพุทธานุญาตเถรวาท คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ พระไตรปิฎก และอรรถกถา แปล ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๒ และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง เช่น คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเลส และตำราต่างๆ
๒. จัดลำดับข้อมูลและจัดหมวดหมู่ของข้อมูล ให้เป็นประเด็นตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งเอาไว้เสนอผลงานต่อผู้เชี่ยวชาญ ตรวจสอบความถูกต้อง
๓. วิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของพระภวนาเขมคุณ วิ. (สุรศักดิ์ เขมรสี) นำข้อมูลที่ได้ตรวจสอบแล้วนั้น มาแก้ไข ปรับปรุงตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ
๔. สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๑.๖.๒.๕ เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูล

๑. แบบสัมภาษณ์
๒. เครื่องบันทึกเสียง
๓. กล้องถ่ายรูป

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- ๑.๗.๑ ได้ทราบการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๗.๒ ได้ทราบการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของพระภิกษุชาวมหานิกาย
- ๑.๗.๓ ได้ผลของรูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานที่มีต่อพุทธศาสนิกชนที่ปฏิบัติตามแนวทางของพระภิกษุชาวมหานิกาย